

О. Гуріч,

адвокат

Адвокатського об'єднання «Дефендо Капітал»

ГЕНЕЗА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН ЯК ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Процесуальна форма здійснення кримінального судочинства, яка закріплена у чинному КПК України, пройшла певні етапи становлення та розвитку. Зокрема, у доктрині кримінального процесу виокремлюють такі історичні типи: розшуковий, змагальний, змішаний [1, с. 281]. Дослідження історичного розвитку вітчизняної кримінальної процесуальної форми дозволяє стверджувати, що вона пройшла різні етапи від обвинувально-змагального провадження до кримінального судочинства змішаного типу. Дослідження розвитку історичної форми кримінального провадження сприятиме вдосконаленню існуючої моделі кримінального судочинства. Адже, як засвідчують тенденції останніх змін до кримінального процесуального законодавства, орієнтиром вдосконалення кримінальної процесуальної форми є саме розширення засади змагальності сторін.

Дослідженням змагальності сторін на дисертаційному чи монографічному рівні займалися такі вчені як С. О. Ковальчук, Д. Є. Крикливець, К. Є. Лисенкова, М. А. Маркуш, О. О. Мохонько, Р. В. Міліціанов, М. О. Ноздріна, В. В. Рогальська, Б. І. Яворський, О. Г. Яновська. Роботи цих правників розкривали різні аспекти змагальності – поняття, сутність, структуру. Історичному аспекту засади змагальності також

приділялася увага, проте системне дослідження розвитку кримінальної процесуальної форми залишилося поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження розвитку змагальності сторін як форми кримінального провадження на території сучасної України.

Виклад основного матеріалу.

При дослідженні генези змагальності будемо дотримуватися розробленої вченими-процесуалістами періодизації становлення та розвитку кримінального процесу, а саме: 1) становлення кримінального судочинства за часів Київської Русі і в період феодальної роздробленості; 2) кримінальне судочинство за часів перебування українських земель у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої; 3) кримінальне судочинство в Україні в період Гетьманщини; 4) кримінальне судочинство в Україні під час її перебування у складі Російської та Австро-Угорської імперій; 5) кримінальне судочинство в період відродження і розбудови української державності; 6) кримінальне судочинство радянського періоду; 7) кримінальне судочинство України в сучасних умовах побудови правової держави [2].

Так, за часів Київської Русі в IX–X століттях у судах панувало звичаєве право з неподільністю кримінального та цивільного процесу, якому була притаманна обвинувально-змагальна форма судочинства. Порядок судочинства багато

в чому залежав від того, чи спійманий злочинець на місці злочину, чи ні [3, с. 665]. Змагальні риси судового провадження були закладені у таких правилах, визначених у нормах Руської Правди: 1) активна участь рівноправних сторін – позивача (обвинувача) та відповідача. Обвинувачем був сам потерпілий від злочину, який і ініціював цей процес та брав активну участь в розшуку злочинця та пошуку свідків, захисниками виступали рідні й приятелі сторін [4, с. 9]; 2) особливі форми досудового процесу – «заклич», «звід», «гоніння по сліду». «Заклич» – публічне звернення потерпілого на торгу про пропажу та її прикмети «Звід» – ситуація, коли особа, у якій було знайдено чужу річ, оголошувала себе добросовісним набувачем і яка вказувала на того, в кого вона придбала річ, та, у свою чергу, могла вказати на третього. У межах общини чи міста позивач вів справу до кінця, до виявлення злочинця. «Гоніння по сліду» – пошуки злочинця могли проводитися за залишеними ним слідами [5, с. 41]; 3) засобами вирішення спорів виступали присяга чи суд божий (судовий поєдинок, ордалії). Судовими доказами були свідчення видоків (очевидців), послухів (свідків доброї слави підозрюваного), зовнішні прикмети, речові докази, власне зізнання [2]. Винуватість особи могла встановлюватися за допомогою таких ордалій як випробування розпеченим залізом чи водою [6, с. 90]; 4) суд під час провадження відігравав посередницьку функцію [7, с. 12].

Тобто, за часів Київської Русі кримінальне судочинство мало обвинувально-змагальний характер приватно-позовного типу. Провадження розпочиналося за ініціативи потерпілого, який і був обвинувачем під час судового розгляду. Змагання сторін за своєю суттю мало формальний характер. Досудового слідства ще не було. Втім, кримінальному процесу того часу були притаманні окремі риси процесу розшукового типу, оскільки

інквізиційні методи застосовувалися у справах про злочини проти князівської влади [8, с.105].

У період з XIV до середини XVII сторіччя українські землі перебували у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої. Визначними пам'ятками права того періоду є Статути Великого князівства Литовського в редакціях 1529, 1566 та 1588 років, які також не виокремлювали цивільний та кримінальний процес, але суттєво вдосконалили змагальність кримінального провадження. В.Т. Малярченко, називає такі позитивні риси еволюції змагальності кримінального провадження: збирання доказів та проведення слідства; початок процесу формування інституту професійних суддів; впорядкування справи судового захисту, виділення адвокатської діяльності як професії тощо [9, с. 58].

Третій Литовський статут 1588 року цілком заслужено вважається найдосконалішим кодексом феодального права, який застосовувався у судочинстві на території правобережної України аж до початку XX сторіччя. Відповідно до норм цього закону змагальність провадження забезпечувалася представництвом сторін, яке здійснювали професійні адвокати. Вони склали присягу і не мали права отримувати надто великих гонорарів [6, с. 189–190]. Змагальність гарантувалася також запровадженням безоплатної правової допомоги. Так, артикул 57 розділу IV «Про суддів та про суди» передбачав, що «якщо хтось із-за бідності своєї не може найняти собі адвоката, а попросив би вряду про надання адвоката, тоді вряд повинен такого адвоката безоплатно найняти. Коли б призначений адвокат підкоряється вряду не захотів, то такому не дозволяється виступати в суді і від іншої особи» [10, с. 79].

Разом з цим, у Литовському статуті 1566 року прослідковуються елементи інквізиційного процесу. Так, у деяких випадках рекомендувалося

владі не чекати скарги потерпілого, а самостійно розпочинати слідство [5, с. 90]. Інквізиційна форма застосовувалася і в разі вчинення злочинів проти держави і церкви. Проте на відміну від західного зразка інквізиції, судочинство на українських землях було, як правило, відкритим, обвинувачений мав право на захист. Доказами у процесі були: показання свідків, «поличне» (речовий доказ), власне зізнання, яке мало перевагу над іншими доказами [6, с. 190].

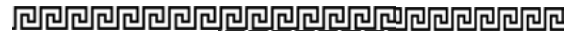
Отже, за часів перебування України у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої для кримінального процесу була притаманною обвинувально-змагальна форма судочинства приватно-позовного типу. Змагальність забезпечувалася інститутом професійних суддів, участю адвокатів для представництва сторін та зародженням інституту безоплатної правової допомоги. В той же час зароджується інквізиційна форма кримінального провадження – при розслідуванні злочинів проти держави і церкви.

Кримінальне судочинство за часів Гетьманщини не зазнало значних змін, адже тривалий період часу діяли Литовські статuti. Найвищим судовим органом у Гетьманщині був Генеральний військовий суд, але більшість справ вирішувалася в полкових судах [11]. На користь змагальної форми кримінального судочинства свідчить те, що у судовому розгляді брали активну участь як сторона обвинувачення (позивач), так і сторона захисту, які вели спір, доводили свою правоту, використовуючи фактичний матеріал і судові докази. Для провадження у справі потрібен був приватний обвинувач, адже функція обвинувачення не була обов'язком державних органів у кожній кримінальній справі. Обвинувачений і обвинувач мали свободу у збиранні доказів та надання їх суду [12, с. 59–60].

Кримінальне судочинство часів Гетьманщини мало демократичні риси гласності, публічності, колегі-

альності, виборності судових колегій, участі представників громад у підготовці судових рішень і вироків, широкого застосування судами норм місцевих звичаїв та аналогії права. Учасниками судового процесу могли бути сторонні особи, які висловлювали особисту думку щодо справи й порушували клопотання [11]. Водночас розширювалася сфера застосування розшукового процесу при розслідуванні і розгляді справ про тяжкі злочини [13, с. 110]. Тому в таких справах передбачалося необхідність проведення попереднього розслідування.

Змагальність кримінального судочинства отримала подальше закріплення в «Правах, за якими судиться малоросійський народ» – проект кодексу українського права, яким в 1743 році завершилася його кодифікація [4, с. 10]. Макаренко А. А. відмічає, що відповідно до «Прав, за якими судиться малоросійський народ» провадження, в цілому, носило обвинувальний (змагальний, контрадикторійний) характер. Початок і увесь подальший хід справи визначався зусиллями, ініціативою «челобітника», слідство до суду майже не велось. Завдання суддів полягало у розв'язанні спору між сторонами обвинувачення і захисту, яким і доручалось доведення своєї правоти всіма законними способами [14, с. 74]. Так, в главі 8 казаного документу йдеться про «Доводи і доказательства», де в статті 12 вказано, що всякий відповідач має допитуватися в суді усно щодо кожного пункту обвинувачення. Під час такого допиту відповідач може подавати свої докази чи усно заперечувати обвинувачення [15, с. 126–127]. Під час розгляду окремих кримінальних проваджень поруч зі змагальною формою судочинства застосовувалася і інквізиційна. Так, у главі 25 вказано, що злодія перед тортурами необхідно добровільно допитати, а злочинця, який не зізнається, – слід катувати,

тортури залежать від вчиненого [15, с. 442–443].

Отже, за часів Гетьманщини кримінальне судочинство продовжувало здійснювалося за обвинувально-змагальною формою приватно-позовного типу. Суд не міг розпочати судовий процес без звернення зацікавленої особи, а сторони кримінального провадження представляли адвокат або повірений. Поруч з цим могла застосовуватися інквізиційна форма провадження, яка дозволяла за рішенням суду проводити допит із застосуванням тортур.

З другої половини XVIII сторіччя на українські землі поширюються норми загальноросійського законодавства, які визначали інквізиційну форму кримінального судочинства [12, с. 60]. Адже поступово змінювалась роль суду, який вже не лише спостерігав за сторонами, але й активно досліджував обставини справи. Обвинувальний процес змінив розшуковий, головною ознакою якого була наявність спеціального державного органу, що виконував функцію кримінального переслідування, а розслідування злочинів здійснювалося у формі інквізиційного процесу: для порушення справи достатньо було підозри, а перевірка цієї підозри здійснювала на досудовому слідстві [8, с. 106]. Зізнання обвинуваченого у вчиненому злочині, підтвержене показаннями свідків, було вершиною правосуддя. У суд свідків не викликали і не допитували, суд самостійно докази не досліджував. Судовий розгляд став закритим. Захист прав підсудного в суді не забезпечувався [2].

Досить прогресивним кроком того часу було прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 року. Він закріплював такі демократичні засади як презумпція невинуватості, змагальність, гласність, усність, незмінюваності суддів та рівність сторін у судовому засіданні, гарантував право на захист, передбачав розгляд справи судом присяжних і визначав

можливості касаційного й апеляційного оскарження вироків [16, с. 164]. Змагальність гарантувалася такими положеннями: створено судову владу, відокремлену від обвинувачення; запроваджено інститут присяжних та інститут судових слідчих; здійснено розподіл досудового розслідування на поліцейське дізнання та попереднє слідство; закріплено прокурорський нагляд на стадії досудового розслідування; запроваджено адвокатуру [17, с. 9]. Зокрема, було запроваджено попереднє слідство, але на нього змагальність не поширювалася. Попереднє слідство здійснювалося відповідно до розшукових правил – коли більшість дій та рішень слідчий приймав самостійно, без судового контролю чи прокурорського нагляду, зокрема і щодо застосування запобіжних заходів.

В цей же період на території західноукраїнських земель, які перебували у складі Австро-Угорської імперії, кримінальне судочинство залишалось змагальним, за виключенням справ про найбільш тяжкі злочини, при розслідуванні яких застосовувалася розшукова форма провадження.

Отже, за часів перебування України у складі різних імперій змагальна форма кримінального провадження була притаманна для судочинства, яке здійснювалося на території українських земель, які входили до складу Австро-Угорської імперії. На території українських земель, які були під владою Російській імперії, поширеною була інквізиційна форма кримінального провадження за якої зізнання обвинуваченого у вчиненому злочині, яке було зроблене на досудовому слідстві, визнавалося «царицею доказів», судом докази не досліджувалися, а вирок виносився у закритому режимі та без участі адвокатів. Після судової реформи 1864 року інквізиційна форма кримінального провадження була замінена змішаною, за якої змагальність була притаманною для судових стадій кримінального

провадження, а досудове розслідування здійснювалося відповідно до розшукових (інквізиційних) правил.

У період відродження і розбудови української державності за часів існування УНР, Гетьманської держави, УНР часів Директорії (1917–1920 роки) кримінальне судочинство не зазнало суттєвого оновлення. Як відмічає В. В. Землянська, оскільки побудова власного законодавства – дуже довготривалий процес, то Центральна Рада прийняла закон «Про правонаступництво» згідно з яким усі російські закони, видані до 27.10.1917 року, залишались чинними, а Центральна Рада мала право видавати нові закони та скасовувати старі від імені УНР [18, с. 9–10]. Законом Директорії від 4 серпня 1920 року «Про поступування в штабових судах» закріплено норми, які змінювали окремі правила кримінального провадження. Зокрема, закон не передбачав апеляційний порядок розгляду справ та в судовому розгляді не брали участь присяжні засідателі [18, с. 14–15].

За радянських часів на території сучасної України діяли Кримінально-процесуальні кодекси – 1922, 1927 та 1960 року. З їх прийняттям кримінальний процес на українських землях зазнав суттєвих змін в бік звуження демократичних принципів здійснення судочинства та запровадження інквізиційної (слідчо-розшукової) моделі кримінального провадження. Відбулася кардинальна зміна у підходах до здійснення кримінального судочинства. Загалом діяльність вищої політичної влади 1920-х–1930-х років була направлена на формування каральної системи диктатури пролетаріату, напрацювання нормативно-правової бази, яка дозволяла б широко проводити репресії, використовуючи позасудові та судові органи, розглядаючи справи про контрреволюційні, посадові та інші злочини [19, с.12]. Загальновідомою є діяльність так званих «двійок» і «трійок», особливих

нарад і колегій, за допомогою яких чинилися масові репресії і розправи з негодними [2]. Так, постанова ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 року «Про порядок ведення справ про підготовку або здійснення терористичних актів» фактично скасовувала змагальність. Адже КПК УРСР було доповнено нормами, які передбачали, що обвинувальний акт вручався обвинуваченому за 24 години до розгляду справи, захисник усувалися від розгляду справи, касаційне оскарження та подання клопотання про помилування не допускалося, вирок (розстріл) виконувався негайно. Застосування фізичного впливу для отримання зізнань було допустимою практикою. Система репресивно-каральних органів діяла за власними інструкціями [6, с. 583].

Зміни у процесуальній формі здійснення кримінального судочинства відбулися після прийняття КПК УРСР 1960 року. Відповідно до норм цього кодексу процесуальна форма була змішаного типу. Адже судовий розгляд здійснювався на засадах змагальності, рівності сторін, гласності та безпосередності дослідження доказів. А досудове розслідування було слідчо-розшукового характеру, що проявлялося у вигляді певних обмежень процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) і захисника на досудовому розслідуванні, одночасного виконання слідчим функції розслідування та прийняття рішення з низки питань і у провадженні в цілому [1, с. 284]. Як відмічає Л. М. Лобойко, за радянських часів під час досудового розслідування, повністю нехтувалася засада змагальності, а сторона обвинувачення мала повноваження самостійно вирішувати щодо сторони захисту вкрай важливі процесуальні питання (взяття під варту, проведення обшуку) [20, с. 25].

Отже, за часів поширення на українські землі радянського права кримінальна процесуальна форма мала інквізиційний характер, де під-

озрюваний (обвинувачений) був не суб'єктом, а об'єктом кримінальних процесуальних правовідносин. Певні зміни відбулися після прийняття КПК УРСР 1960 року, який закріпив змішану модель кримінального провадження, де досудове розслідування мало слідчо-розшуковий характер, а судовий розгляд мав здійснюватися на засадах змагальності.

Після здобуття Україною незалежності та розбудови правової держави новий КПК було прийнято лише в 2012 році. Його ухваленню передувало прийняття таких програмних документів як Концепція судово-правової реформи в Україні, затверджена постановою Верховної Ради України від 28.04.1992 року; Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 року. Вказані концепції визначали основні напрями реформування кримінального судочинства, одним із яких було запровадження реальної, а не ілюзорної змагальності. Це обумовлено було прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, де у п. 3 ч. 2 ст. 129 була задекларована змагальність сторін [21].

Важливим етапом у регламентації змагальності кримінального провадження та поширення сфери її дії на стадію досудового розслідування небезпідставно вважається прийняття у 2001 році законів України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», якими було проведено «малу судову реформу». Відповідно до вказаних змін на стадії досудового розслідування посилювався судовий контроль при вирішенні питання про застосування тримання під вартою чи проведення слідчих дій, якими обмежувалися конституційні права особи [22].

Прогресивним кроком в регламентації засади змагальності кримінального судочинства було прийняття КПК України 13 квітня 2012 року. Так, у ст. 22 КПК України змагальність закріплено на рівні засади кри-

мінального судочинства та визначено, що «кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України» [23].

На відміну від процесуальної форми радянського періоду, відповідно до КПК України 2012 року принцип змагальності діє на всіх стадіях кримінального провадження. Так, під час досудового розслідування положення засади змагальності застосовуються у таких випадках: під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження чи питання про проведення слідчих (розшукових) дій, якими обмежуються конституційні права учасників кримінального провадження (огляд, обшук житла чи іншого володіння особи), при оскарженні до суду рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора. Тобто, сучасному етапу розвитку кримінального судочинства притаманна змішана форма провадження з розширенням змагальних процедур на окремі інститути досудового розслідування.

Висновки. За часів Київської Русі кримінальне судочинство мало обвинувально-змагальний характер. Під час перебування України у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії та за часів Гетьманщини на території сучасної України також застосовувалася обвинувально-змагальна форма кримінального судочинства з елементами інквізиційної (розшукової) форми під час провадження щодо особливо тяжких злочинів. Для тієї частини України, яка перебувала у складі Російської імперії та СРСР, досить тривалий період притаманною була слідчо-розшукова (інквізиційна) форма. Досудове розслідування як окрема стадія кримінального процесу була запроваджена у другій половині XIX сторіччя. При цьому їй був прита-

манний слідчо-розшуковий характер. І лише в 2001 році внаслідок «малої судової реформи» окремі елементи змагальності поширилися і на стадію досудового розслідування та вдосконалилися після прийняття КПК України 2012 року.

Отже, під час історичного розвитку вітчизняна кримінальна процесуальна форма пройшла такі етапи: змагально-обвинувальне провадження приватно-позовного типу; інквізиційна форма кримінального судочинства; кримінальне судочинство змішаного типу, який перманентно рухається у сторону розширення змагальності публічно-позовного типу з поширенням її правил і на стадію досудового розслідування.

У статті досліджено становлення та розвиток змагальності кримінального судочинства на території сучасної України. Доведено, що за часів Київської Русі кримінальне судочинство мало обвинувально-змагальний характер приватно-позовного типу, де провадження розпочиналося за ініціативи потерпілого, змагання сторін за своєю суттю мало формальний характер – винуватість встановлювалася за такими формальними ознаками як присяга, судовий поєдинок чи ордалії. Під час перебування України у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії та за часів Гетьманщини на території сучасної України також застосовувалася обвинувально-змагальна форма кримінального судочинства, яка забезпечувалася інститутом професійних суддів, активною участю сторін та їх представництвом професійними адвокатами. Під час провадження щодо особливо тяжких злочинів та злочинів проти держави і церкви застосовувалася слідчо-розшукова форма кримінального провадження. Встановлено, що для частини України,

яка перебувала у складі Російської імперії та СРСР, досить тривалий період притаманною була слідчо-розшукова форма здійснення судочинства, де підозрюваний (обвинувачений) був не суб'єктом, а об'єктом кримінальних процесуальних правовідносин. Зміна процесуальної форми відбулася після судової реформи 1864 року, якою була запроваджена змішана форма кримінального провадження, та виокремлено попереднє слідство як етап кримінального судочинства. Відповідно до змішаного типу кримінального провадження судовий розгляд здійснювався на засадах змагальності, а попередньому слідству притаманна слідчо-розшукова форма. Обґрунтовано, що при виокремленні досудового провадження як окремої стадії кримінального провадження їй був притаманний слідчо-розшуковий характер. На стадію досудового розслідування змагальність кримінального провадження поширилися в 2001 році внаслідок малої судової реформи, а вдосконалилася після прийняття КПК України 2012 року.

Визначено, що сучасному етапу розвитку кримінального процесуального законодавства притаманна змішана форма провадження з поширенням змагальних процедур на окремі інститути досудового розслідування (під час вирішення питання про застосування запобіжних заходів, обшуку, оскарження рішень, дій чи бездіяльності). Доведено, що під час історичного розвитку вітчизняна кримінальна процесуальна форма пройшла етапи від змагально-обвинувального провадження приватно-позовного типу до кримінального судочинства змішаного типу, який перманентно рухається у сторону розширення змагальності публічно-позовного типу з поширенням її правил і на стадію досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне судочинство, змагальність, історична форма здійснення кримінального провадження, обвинувальна форма, змішана форма, досудове розслідування, змагальні процедури.

Gurich O. Genesis of adversarial nature of the parties as a form of criminal proceedings in Ukraine

The article studies the formation and development of adversarial criminal justice in the territory of Ukraine. It is proved that in the times of Kievan Rus criminal proceedings had accusatory and adversarial character of private-claim type when the proceedings began at the initiative of the victim, the competition of the parties was inherently formal – the guilt was established on such formal grounds as oath, judicial duel or ordeals. When Ukraine was part of Lithuania, Poland, The Polish–Lithuanian Commonwealth, the Austro-Hungarian Empire and at the time of The Cossack Hetmanate on the territory of modern Ukraine an accusatory-adversarial form of criminal legislation which was provided by the institute of professional judges, active participation of the parties and their representation by professional lawyers was also applied. During the proceedings on particularly serious crimes and crimes against the state and the church an investigative form of criminal proceedings was used. It was established that for the part of Ukraine that was part of the Russian Empire and the USSR an investigative form of judicial proceeding where a suspect (an accused) was not a subject but an object of criminal procedural legal relations was typical for quite a long time. The change in procedural form occurred after the judicial reform of 1864, which introduced a mixed form of criminal proceedings and allocated preliminary investigation as a stage of criminal proceedings.

In accordance with the mixed type of criminal proceedings, the trial was carried out on adversarial basis and the preliminary investigation is inherent in the investigative form. It is substantiated that when pre-trial proceedings are singled out as a separate stage of criminal proceedings they had investigatory character. Adversarial character of criminal proceedings spread to the stage of pre-trial investigation in 2001 as a result of small judicial reform and improved after the adoption of the CPC of Ukraine in 2012.

It is determined that the current stage of development of criminal procedural legislation is characterized by a mixed form of proceedings with the spread of adversarial procedures to individual institutions of pre-trial investigation (when deciding on the application of measures of restrains, search, appeal against decisions, actions or inaction). It is proved that in the course of the historical development, the domestic criminal procedural form went through the stages from the adversarial-accusatory proceedings of the private-claim type to the mixed-type criminal proceedings, which permanently move towards the expansion of the adversarial nature of the public-claim type with the spread of its rules and to the stage of pre-trial investigation.

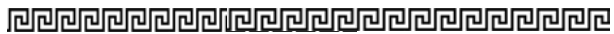
Key words: criminal proceedings, adversarial nature, historical form of criminal proceedings, accusatory form, mixed form, pre-trial investigation, adversarial procedures.

Література

1. Лекція професора Ю. Грошевого: Вступ до курсу «Кримінальний процес». Право України. № 11. 2013. С. 277–289.
2. Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 2 (4). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsmrou.pdf>.

3. Стецюк Б. Р. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі. *Форум права*. 2012. № 2. С. 665–669.
4. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 208 с.
5. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. 6-те вид., перероб. і допов. К.: Знання, 2007. 471 с.
6. Іванов В.М. Історія держави і права України: підручник. К.: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
7. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні: монограф. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. 172 с.
8. Лисенкова К. Розвиток принципу змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 104–110.
9. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
10. Статут Великого князівства Литовського, виданий у Кракові в 1588 році. Хрестоматія з історії держави і права України: зб. док. [А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 75–84.
11. Гетьманщини. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2007. 528 с.
12. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія. К.: Прецедент, 2011. 303 с.
13. Бойко І.Й. Держава і право Гетьманщини. Львів: Світ, 2000. 110 с.
14. Макаренко, А. А. Законодавчі засади процесуального провадження за кодексом 1743 року. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. 2013. Вип. 21. Т 1. Ч. 2. С. 72–75.
15. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743: наук. вид. / [упоряд. та авт. нарису К. А. Вислобоков]; відп. ред. акад. Ю. С. Шемшученко. Київ: Книга, 1997. 547 с.
16. Хабло О.Ю. Спадщина вітчизняного кримінального процесу. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 24.11.2017): у 2 ч. К.: НАВС. 2017. Ч. 1. С. 164–165.
17. Кримінальний процес України: підручник М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.
18. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2002. 20 с.
19. Місінкевич Л.Л. Законодавчі засади репресивної політики радянської влади в Україні в 20–30-ті рр. ХХ століття. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 5–14.
20. Лобойко Л. М. Реалізація норм чинного КПК України щодо досудового провадження: окремі аспекти. *Право України*. № 11. 2013. С. 22–31.
21. Конституція України: прийнята 28 черв. 1996 р.; зі змін. та допов. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
22. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України: Закон України від 21 черв. 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 34–35. Ст. 187.
23. Кримінальний процесуальний кодекс України: затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>

